

glagoljica je nađena i u Rovinjskome Selu, takoreći nadomak Šoljanovoj kući.³ Hoćemo li i te hrvatske natpise morati prevoditi na talijanski, da bi se ublažile hrvatske frustracije i udovoljilo upornim, neodmjerenim i gotovo ucjenjivačkim lokalnim zahtjevima?! (Protimbe, 447. – 448.)

Nataša Bašić

³ Prosvjeduje protiv prevođenja na talijanski jezik natpisa na ploči koju je Društvo hrvatskih književnika postavilo 1997. na Šoljanovoj kući u Rovinjskom Selu.

HRVATSKO DOMOBRANSKO NAZIVLJE

Sanda Ham

Uvod

Za izvornost hrvatskoga jezika u tiskanim djelima starijih književnika

Ratni dnevnic i Kamila Firingera¹ jezična su rijetkost u hrvatskom izdavaštvu.² Naime, riječ je o prijepisima rukopisnih Firingerovih dnevnika i to takvima u kojima priređivač nije zadirao u jezik – nije jezik mijenjao ili ga dovodio u sklad sa suvremenim. Čitatelj će uočiti tek bilješke kojima se tumače nepoznate riječi i pojmovi, a riječ je uglavnom o tumaču vojnoga nazivlja.

U nas se, još od kraja 19. st., uobičajilo starije tekstove dovoditi u sklad sa suvremenim jezikom, onim u koje je doba stariji tekst objavljan. Primjerice, hrvatsku smo književnost 19. st. desetljećima objavljivali prerađenu u skladu s maretićevskom

¹ Hrvatska enciklopedija vrlo kratko govori o K. Firingeru: „Kamilo Firinger hrvatski je arhivist i športski djelatnik (Daruvar, 20. II. 1893 – Osijek, 21. III. 1984). Studij prava s doktoratom završio 1921. God. 1922–46. odvjetnik u Osijeku. Nakon 1945. kratko radio u osječkome Gradskom muzeju (Muzeju Slavonije); 1947. imenovan upraviteljem ispostave zagrebačkoga Državnog arhiva u Osijeku; njegovom zaslugom utemeljen je 1956. Historijski arhiv, kojemu je ravnatelj bio do umirovljenja 1977. Djelatan sudionik kulturnog i društvenog života grada... Napisao više od 400 rasprava i članaka iz povijesti Osijeka i osječkoga kraja; surađivao u mnogobrojnim hrvatskim časopisima i novinama.“ Više se podataka o Firingeru može pronaći na sljedećoj poveznici: <http://eskeri.hr/bio/70-kamilo-firinger>

² Ratne će dnevnic uskoro objaviti osječki Arhiv. Ovaj je rad pisan kao komentar Firingerova jezika za to izdanje, ali je dijelom promijenjen i nadopunjen.

normom;³ lektori su vrijedno čistili tekstove od hrvatskih oblika nakon Novosadsko-ga dogovora;⁴ cijela ugledna biblioteka Pet stoljeća hrvatske književnosti uglavnom donosi prepravljene tekstove. Uobičajilo se objavljivati *kritička izdanja* – izdanja u kojima se jezik prepravljao, a obilato su se pisali različiti rječnici ili tumači kao predgovori ili pogovori. Tako je izvorni lik starijega hrvatskoga jezika ostajao nepoznat širokomu čitateljstvu, a bio poznat tek onima koji su kretali u potragu za prvim izdanjima, obično u ono doba u zabačenim dijelovima knjižničnih spremišta ili na muzejskim policama.

Čak i površni poznavatelj jezične povijesti prepoznat će u rečenom utjecaje unitarističke jezične politike koja je do 1991. pritiskala hrvatski jezik državotvornom snagom. Čim je te politike nestalo, stala se hrvatska književnost i publicistika objavljivati u izvornom jezičnom obliku. Prva su natruha izvornosti bile Polemike u hrvatskoj književnosti, a ozbiljan su iskorak Matičina Stoljeća hrvatske književnosti.

Kada je o rukopisima iz starijih razdoblja riječ, osobito dnevničkim zapisima, valja spomenuti Cirakijeve dnevnike⁵ – vjerno su iz rukopisa prepisani, bez jezičnoga dotjerivanja, *popravljanja* i *prepravljanja* – čitatelju je tako otkriven razgovorni jezik hrvatskoga intelektualca s kraja 19. st., a jezikoslovac je dobio vjerodostojan i dostupan predložak za opis.

Drugi je takav vrijedan izdavački pothvat ovaj – Ratni dnevnicima Kamila Firingerova. Budući da je jezik vjerno prenesen iz njegova rukopisa i da je riječ o jeziku sa samoga početka 20. st., čitatelj će uočiti brojne razlike između suvremenoga jezika i Firingerova. Nešto je tih razlika jer se hrvatski jezik u tih 100 godina promijenio. Nešto je razlika i jer Firinger piše slobodno, bez samolekture. Naime, Firinger u Predgovoru svom dnevniku o svom jeziku kaže:

„Stilistika ne će biti najuzornija, no budući da to nije za široko općinstvo, budući da je moj stil uopće težak i spor, i budući da je to pisano pri lošim okolnostima, morat će se to sve uvažiti. Pisano je i za vatre, zime, u zagušljivim podzemnim prostorijama, sa čestim prekidanjem.“⁶

Pišući sam za sebe ili za svoje najbliže, Firingeru promakne i koji razgovorni, dijalekatni oblik ili jednostavno – pogriješi. Kada kažem *pogriješi*, mislim isključivo na one oblike koji se razlikuju od norme Firingerova vremena, a ne od naše. S gledišta suvremene norme u Firingeru ne može biti pogriješaka – suvremeni je

³ O prilagodbama i krivotvorinama jezika hrvatskih književnika vidi: Sanda Ham, *Jezik zagrebačke filološke škole*, MH, Osijek, 1998.

⁴ Opširnije vidi: Ljudevit Jonke, *Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća*, MH, Zagreb, 1971.; Gordana Laco, *Jezik hrvatskih novina u drugoj polovici 20. stoljeća*, FF, Osijek, 2012., doktorski rad u strojopisu.

⁵ Franjo Ciraki, Franjo pl. Ciraki, *Bilježke – Zapisci*, DHK, Požega, 2004.

⁶ Navodi su iz rukopisa tako da nema uobičajenoga načina navođenja i/ili broja stranice.

hrvatski književni jezik drugačiji od Firingerova hrvatskoga i ne može se njegov jezik odmjeravati u odnosu na suvremeni govoreći o pogriješkama – riječ je o dvama odsječcima hrvatskoga jezika vremenski udaljenima jedno stoljeće i svaki odsječak treba sagledati kao poseban sustav.

Prijelom hrvatske književnojezične norme

Do 1893. godine na snazi je u Hrvatskoj bio glavninom morfonološki pravopis i jezik zagrebačke filološke škole. Riječ je o pravopisu i jeziku koji se bitno razlikuje od brozovsko-maretićevskoga, koji je potiskivan i koji iz javne upotrebe nestaje do kraja Prvoga svjetskoga rata.

Općenito se za hrvatski književni jezik od 1893. do Prvoga svjetskoga rata može reći da je u razdoblju učvršćivanja brozovske pravopisne norme, maretićevske gramatičke stilizacije i broz-ivekovićevske leksičke.⁷ Riječ je o burnom razdoblju koje se u hrvatskom jezikoslovlju naziva prijelomom norme⁸ i u kojem se norma doista prelama, ali na stranu brozovsko-maretićevske jezične stilizacije i u korist temeljnih normativnih djela nadahnutih tom stilizacijom.

Ta normativna djela, u odnosu na djela zagrebačke škole,⁹ donose brojne slovo-pisne, pravopisne i jezične promjene, a ovdje upozoravam na najočitije. Ponajprije, napušten je stariji hrvatski slovopis – *ie* (*sviet*), *èr* (*hèrvatski*), *tj* (*bratja*), *dj* (*djak*) i *gj* (*Gjuro*), i uveden noviji, isti kojim se služimo i danas – *ije* (*svijet*), *r* (*hrvatski*), *ć* (*braća*), *đ* (*đak*, *Đuro*).¹⁰ Stariji je morfonološki pravopis, onaj prema kojem se ne bilježe jednačenja glasova (*nadpis*, *junačtvo*, *s Bogom*) zamijenjen novijim, fonološko-morfonološkim pravopisom ili *fonetskim* – kako su ga tada nazivali – i prema kojem se bilježe jednačenja glasova (*natpis*, *junaštvo*, *zbogom*). Stariji su oblici napušteni pa umjesto: nema ženah, prilazim ženam, govorim o ženah i radim sa ženami, sada su u upotrebi noviji oblici: nema ženā, prilazim ženama, govorim o ženama i radim sa ženama. Svi su ti oblici supostojali u javnoj upotrebi dvadesetak godina i tek ulaskom Hrvatske u zajedničku državu Srba, Hrvata i Slovenaca jeziku su zagrebačke škole zatvorena vrata. Primjerice, državno glasilo Narodne novine sve

⁷ Misli se na normu i stilizaciju hrvatskoga jezika hrvatskih vukovaca koja je opisana u Hrvatskom pravopisu Ivana Broza (Zagreb, 1892.), Gramatici i stilistici hrvatskoga ili srpskoga jezika Tome Maretića (Zagreb, 1899.) i Rječniku hrvatskoga jezika Ivana Broza Ivan i Franje Ivekovića (Zagreb, 1901.) i koja je smijenila zagrebačku filološku školu s hrvatske jezikoslovne pozornice.

⁸ O prijelomu norme vidi: Dalibor Brozović, Jezična i pravopisna previranja u Hrvatskoj na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, Jezik, br. 1., Zagreb, 1985.; o književnicima prijeloma norme: Sanda Ham, Jezik zagrebačke filološke škole, MH, Osijek, 1998.

⁹ O razlikama dviju stilizacija vidi: Dalibor Brozović, O suvremenoj morfološkoj normi jezičnog standarda i o morfološkim značajkama standardne štokavštine uopće, Jezik, br. 1. – 3., Zagreb, 1977.; Sanda Ham, Povijest hrvatskih gramatika, Globus, 2006.

¹⁰ Slovo *dž* uvedeno je Brozovim pravopisom 1892.

do 1918. služe se morfonološkim pravopisom (*uredništvo, vrstnoća, oružništvo...*) i pripadajućem mu slovopisom (*vrieme, sviat, dogadjaj...*). Od 1918. Narodne novine napuštaju zagrebačku jezičnu stilizaciju, a prvi je broj Narodnih novina pisan brozovsko-maretićevskom stilizacijom, onaj u kojem je objavljen Ustav SHS – dakle, već u novoj državi.¹¹

Jezik Kamila Firingera

Bilješke i napomene o Firingerovu jeziku koje slijede ponajprije trebaju poslužiti kao *jezikokazi* kroz gusta križišta različitih jezičnih putova hrvatskoga jezika Firingerova doba, a tako i Firingerova jezika koji je tomu starijemu hrvatskomu jeziku sastavnicom.

Morfonološki i fonološki pravopis

Podpukovnik i potpukovnik

Kamilu Firingeru, kao visokoobrazovanom hrvatskom intelektualcu,¹² jezične su promjene i prijelomi početkom 20. st. morali biti poznatima, bio je svjedokom brojnih jezičnih rasprava i previranja, svjedokom oštrog jezičnoga zaokreta od jedne hrvatske književnojezične stilizacije prema drugoj – u njegovu se jeziku to i vidi.

Jezik mu je na prvi pogled ujednačen i ujednačeno sukladan brozovsko-maretićevskoj stilizaciji svojega vremena. Tomu je tako jer je Firinger rođen 1893., u godini je njegova rođenja Brozov pravopis postao školskim i školujući se, Firinger nije hrvatski učio bilježeći ga morfonološkim pravopisom i stilizacijom zagrebačke škole, nego je po svemu sudeći naučio brozovsko-maretićevski stiliziran hrvatski jezik. U književnika toga razdoblja – prijeloma norme – jasno su prepoznatljiva jezična kolebanja i supostojanja starih i novih oblika,¹³ a tako je i u Firingera.

¹¹ Opširnije vidi: Sanda Ham, Uloga Narodnih novina u oblikovanju hrvatskoga književnog jezika u 19. st., NN, Zbornik uz 170. obljetnicu neprekinutoga izlaženja 1835.-2005., Zagreb, 2005.

¹² U rat je otišao prekinuvši zagrebački studij prava na 2. godini.

¹³ Primjerice u Milana Begovića, Zdenke Marković, Joze Ivakića. Opširnije vidi: Sanda Ham, Inoče – jezično zrcalo Slavonije Ivakićeva doba, u knjizi Joza Ivakić, Inoče, Privlačica, Vinkovci 1994.; Sanda Ham, Nepoznati jezik Begovićev, Recepcija Milana Begovića, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa povodom 120. obljetnice rođenja Milana Begovića, HS, Zagreb-Zadar, 1998.; Sanda Ham, Nešto napomena o jeziku Zdenke Marković, u knjizi: Zdenka Marković, Njegov posljednji san, *iz ostavštine*, Požega, DHK, 2007. Presudne su radove o tom pitanju napisali Dalibor Brozović i Zlatko Vince i tako zacrtali smjer suvremenih istraživanja. Dalibor Brozović, O suvremenoj morfološkoj normi jezičnog standarda i o morfološkim značajkama standardne štokavštine uopće, Jezik, br. 1. – 3., Zagreb, 1977.; Jezična i pravopisna previranja u Hrvatskoj na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, Jezik, br. 1., Zagreb, 1985. Zlatko Vince, Norma u hrvatskom književnom jeziku potkraj 19. stoljeća, Jezik, br. 2. – 3., Zagreb, 1982., Povijest hrvatskog književnog jezika s kraja 19. i početka 20. stoljeća, Jezik, br. 3., Zagreb, 1979.

Firinger je svjestan postojanja dvaju različitih pravopisa i stilizacija; naime, državni tisak koji stiže na bojišnicu – *Viestnik* – pisan je morfonološkim pravopisom, a Firinger ga navodi u izvornom obliku:

„U pisarni sam našao „*Viestnik* naredaba“, gdje zahtjevaju, da se zastavnici, što su prije studenog 1914. položili časnički ispit predlože za poručnike. 4. XII. 1915... Došao je „*Viestnik* naredaba“ br. 124 od 4. XII. 1915.“

Hrvatski jezik brozovsko-maretićevske stilizacije u Firingerovo doba još nema svih priručnika koje bi trebao imati izgrađeni književni jezik, a osobito se to odnosi na rječnike. Jeziik zagrebačke filološke škole i osobita zagrebačka stilizacija iznjedrili su pak brojne rječnike, a među njima je i rječnik vojnoga nazivlja. Nazivlje je iz toga rječnika bilo i službenim nazivljem hrvatskih postrojba u Prvom svjetskom ratu; danas je poznato kao domobransko nazivlje. Naravno, očekivati je da se *pričuvni zastavnik u austro-srpskom ratu*, kako je Firinger samoga sebe nazvao na početku svojega dnevnika, služi tim nazivljem – kao uobičajenim svakodnevnim jezikom usmenoga i pisanoga službenoga priopćavanja, pa tako i u svom dnevniku. Izrečeno ne znači da se Firinger služio rječnikom vojnoga nazivlja pišući svoj dnevnik, nego znači da je hrvatsko vojno nazivlje, popisano u tom rječniku, bilo dijelom službenoga jezika – Firinger se tim jezikom služio kao i svi drugi pripadnici hrvatskih postrojba.

Rječnik je vojnoga nazivlja pisan jezikom zagrebačke filološke škole – morfonološkim pravopisom, a otuda u Firingeru morfonološki likovi – vojne nazive piše uglavnom morfonološki jer su se oni u takvom pravopisnom liku i uobičajili: *nadporučnik*, *podpukovnik*, *podporučnik*, *podčasnik*, *pješništvo*, *topništvo*, *odpravak*, *podčasnici*, *odpusnica*, *odpošalju*, *odpremali*, *predpostavljeni*, *metci* (<metak), *mostni* (<most), a rjeđe te iste nazive piše fonološki: *potpukovnik*, *potporučnik*, *otpravak*, *otpraviti*, *hici* (<hitac), *pješništvo*. Morfonološki se likovi potvrđuju i izvan vojnoga nazivlja, ali posve rijetko: *prutcima* (<prutac), *Babogredci*, *odplovio*, *odputovao*, *odpjevavao*, *predpostavili*, *podpomažem*, *odtumara*, *odtrčao*, *podtican*.

Prijelom se norme u Firingeru ostvaruje samo na pravopisnoj razini i to mijesanjem morfonoloških i fonoloških likova. Morfonološki likovi uglavnom potječu iz državnoga tiska i/ili domobranskoga nazivlja. To se može sa sigurnošću zaključiti već i prema tomu što i sam Firinger spominje vježbovnik, a vježbovnik je pisan morfonološkim pravopisom:

„Naprijed pješništvo, onda mi, onda opet pješništvo, onako kako je to naslikano u vježbovniku.“

Stalne pogriješke

Htjeo je biti protunacionalist

Pogrješaka je u Firingeru malo, njegov je tekst pravopisno i jezično doista korektan. Stilske visine ne trebamo tražiti, ipak je riječ o dnevničkom zapisu nesvršenoga pravnik, a ne o umjetničkom tekstu kakva književnika.

Fonološkim likovima, brozovskoj pravopisnoj stilizaciji, pripada glavnina Firingerova teksta. Po tom se njegov tekst ne razlikuje od suvremenoga. Ipak, čitatelja upozoravam da Firinger češće griješi u pisanju dvoglasnika, našega suvremenoga, ali i onodobnoga *ije/je/i*, a tako i slova *j*. Riječ je doista o pogrješkama i s gledišta norme njegova i našega vremena. Tih je pogrješaka malo, a glavninom su u istim oblicima i/ili različitim tvorenicama iste tvorbene osnove pa je riječ o stalnim pogrješkama vezanim uz određene oblike. Kako je naprijed rečeno, Firinger piše bez lekture ili samolekture pa njegove pogrješke mogu biti i učinak žurbe ili nemara. Vrijedno je pripomenuti da su iste pogrješke i danas česte u nelektoriranim tekstovima i razgovornom jeziku: *rješiti, zapovjeda, prječi* (<*prelaziti*); *htjeo, donijeo, odnijeo, ponijeo, vidjeo, uspjelo, visjeo; bolila, vidila, živila, lebdila, gorila*.

U likovima u kojima *je/e* dolazi iza *r* pred kojim je zatvornik (iza *pokrivenoga r*), prepoznat ćemo i naše pravopisne dvojbe: *oprječni, opriječni, brjegovi, brijegovi* i *bregovi, pogrješno, pogrješke, nepogrješiv; brežuljak*. Valja istaknuti da su u Firingera češći oblici *s rje*, nego oni *s re*.

Slovo *j* Firinger vrlo rijetko piše ondje gdje mu, danas i u njegovo doba, nije mjesto, a uglavnom u riječima tuđega podrijetla, međunarodnicama: *nacijonalizam, nacijonalist* (uz *nacionalist*), *protunacijonalizam, senzacijonalni, revolucijonar, divizijonar*. Potvrđuje se i nekoliko likova u kojima je *j* trebalo pisati, a u Firingera ga nema: *specialno, socialisti, diakritični, pianino, provincialni*.

U upotrebi veznika *pošto* Firinger najčešće griješi; naime i njegovo je vrijeme, kao i naše, tražilo da se *pošto* upotrijebi za izricanje vremena, a ne uzroka. U Firingera *pošto* obično izriče uzrok:

„U 3^h pucala je baterija, *pošto* je bila ispod Loznice... Na jednom strmom brijevu ostavio sam streljivo 5. kola Gnjatoviću, da ih on kuša izvući, jer se ja nisam htio više s njima natezati, *pošto* su konji bili već tako izmučeni, da nisu više mogli vući.“

Upotreba prijedloga *sa* može biti dvostruko nepravilna – ako se *sa* (ili *s*) upotrijebi u značenju sredstva (a ne društva) ili ako se *sa* upotrijebi umjesto *s*. U hrvatskom je jeziku upotreba *sa* ograničena: *sa* se upotrebljava ako sljedeća riječ započinje sa *s, š, z, ž*; ako je sljedeća riječ jednofonemska (jednoslovnja); ispred brojke; ako je sljedeća riječ *mnom*. Ta je pravila usustavio J. Florschütz u svojoj Slovnici hrvatskoj iz 1905. i održala su se do danas. Firinger odstupa od navedenoga; najčešće upotrebljava *sa* (umjesto *s*): *sa* mojom četom, *sa* prvim vježbama, *sa* okretajima, *sa* Timočkom divizijom... ili piše *sa* gdje mu uopće nije mjesto, uz sredstvo:

„Sa *mnom* nema nikad sveze, ne može da se *s mojim* topovima brani, pa su topovi na Gradu prepušteni na milost i nemilost, a on mora ipak *s njima* pucati. Satnik je pucao samo *s mojim* topom. *Sa dolaskom* vlaka zaszvirala je glazba i odana zastavi počast.“

Uz osobne i pokazne zamjenice Firinger upotrebljava *s/sa* u skladu s normom: *s njim, s njom, s njima, sa mnom; s ovima, s tim*. Uz posvojne je zamjenice različito, bez pravila: *sa mojim, s mojim*.

Zastarjelice

Doletješe takova taneta do parostroja

Suvremenomu je čitatelju teže razlikovati jezičnu pogrješku od kakve zastarjelice jer ono što je danas jezična pogrješka, u Firingerevo je doba bila jezična pravilnost. Valja dakle govoriti o zastarjelicama, ali zastarjelicama s našega suvremenoga gledišta jer u Firingera te iste riječi, oblici ili rečenična ustrojstva nisu ni nevaljana ni zastarjela.

Od slovne stilizacije zagrebačke škole, Firinger je zadržao samo slovo *gj* (suvremeno *đ*). Upotrebljava ga u vlastitim imenima – čini se da je slovni lik vlastitih imena nadživio prijelom hrvatske norme. Valja napomenuti da i danas u mnogih prezimena pišemo *gj*, što je ostatak zagrebačke stilizacije, primjerice, osječko prezime *Gjurković*. U Firingera se *gj* piše: *Gjuro, Gjurić, Gjenka, Gjebić, Gjoić, Gjorgje, Gjide*.

Firinger tuđa vlastita imena iz jezika koji se služe latinicom piše prema izvornom liku, a tako je tražila (i traži) norma hrvatskoga jezika: *Fárágo, Warda, Wegscheider*. Imena iz jezika koja se služe ćirilicom, piše latinicom i prema izgovoru, a to je isto tako valjano s gledišta obiju norma: *Dusja Stoljarova, Kožanov, Ostrogožsk*. Međutim, ono što je u Firingera zastarjelica u pisanju vlastitih imena jest pisanje padežnoga i obličnoga nastavka sa spojnicom: *Porsche-ovoj* ljekarni, čekali *Kastel-a, Landwehr-a*. Uz takvo se pisanje potvrđuje i pisanje bez spojnice: *Zimmermanov* top, vidili *Balogha*, skupa sa *Friedländerom*. Tuđe opće imenice koje nisu prilagođene hrvatskomu jeziku piše isto tako na dva načina: *fonteille-ima, boxa*, a imenicu *ridean* uvijek sa spojnicom: *ridean-om, ridean-a*.

Firinger, u skladu sa sadržajem onoga što piše, često upotrebljava nazive za strjeljiva – *metak, granata, šrapnel, tane* i sl. Oblik za množinu imenice *tane*: *taneta* danas je posve neobičan i zastario, u suvremenom je jeziku uobičajeno upotrijebiti *tanad*, Firinger pak ima samo *taneta*:

„Kraj velike distance smiješno su zujala *taneta* kroz mrak... te su neka *taneta* udarila pred top... a *taneta* su svuda okolo mene zviždala...“

Firinger češće upotrebljava zamjeničke oblike koji se u suvremenom jeziku smatraju zastarjelima: *takov, ovakov, nikakov, svakakov, česa, nečesa, ničesa; nešta*. Primjerice:

„Kad bi do česa došlo ne bi mi u našem odsjeku... Teška i mužar su se zbog *nečesa* morali rasrditi na nas...“

Snažnu starinsku patinu Firingerovu tekstu daje upotreba aorista. S gledišta je suvremene norme riječ o snažnom stilotvornom sredstvu za postizanje dinamičnosti u pripovijedanju, međutim, danas se aorist rijetko upotrebljava. U Firingera je to prošlo svršeno vrijeme često:

„Iza ponoći *stigosmo* u Slobodu Aleksejevku... Najprije kroz polja, zatim između kuća, preko drvenog mosta prešli smo rijeku i tada *zađosmo* u samo mjesto... Odmah iza pu-

canja *pobjegosmo*. Nekoliko časaka udarali su oko topa, jedna granata je pala pred top, onda se *smiriše*... *Moradosmo* stati pucati i *zavukosmo* se u rupe... Kroz onaj žuti oblak *pobjegosmo* neki u selo, a neki u livade.“

Obilježjem je starijega hrvatskoga jezika i upotreba prijedloga *radi* i *zbog* u namjernom značenju, dok suvremena norma traži da se *zbog* upotrijebi u uzročnom značenju, a *radi* u namjernom. U Firingera se potvrđuje to starije stanje, *radi* u uzročnom značenju:

„Odmah je sasvim probljedio i upitao me zašto ne idemo. Rekao sam mu da ne znam, možda *radi* nastradalih konja bat. 3, ali po svoj prilici *radi* nesigurnih vanjskih prilika. S tim se složio i zamolio me, da telefoniram u vojarnu, da mu divizijski trubač odpremi odmah stvari natrag u stan. Sve ovo utvrdilo me u mom mišljenju, da *radi* kakvog napetog stanja ne idemo... Dobili smo 12 kg šunke, ali će nam *radi* nje ustegnuti jedan dio mesa“

Firinger vrlo često upotrebljava rečenice s veznikom *da* i *prezentom*, dakle ustrojstvo poznato u suvremenom jeziku kao *da+prezent* ili *dakanje* i danas se općenito smatra nehrvatskim. Međutim, takva je upotreba česta u hrvatskih pisaca s početka 20. st. i očito nije posljedica nehrvatskih utjecaja, nego je u tih pisaca, a tako i u Firingera, riječ o stilskom izboru jer *da + prezent* upotrebljava posve ravnopravno s istovrijednim infinitivom. Stalno je to obilježju Firingerova jezika:

„Popeo se na podij zamolio gg. za posluš i *počeo govoriti*. Pocrvenjelog lica kao rak i *počeo da govori*.; Donijeo nam je 2 boce Vöslanera i došao *se oprostiti*. I vrijeme se je htjelo *da se* lijepo oprost.; Razgalamio se i nije *se htio umiriti*... a kad se nije *htio da umiri*...“

Česti su glagolski oblici na *-ovati* uz oblike na *-irati*: *komandovati* i *komandirati*, *mobilizovati* i *mobilizirati*, *signalizovati* i *signalizirati*. Potvrđuju se glagolski pridjevi: *kombinovan* i *kombiniran*. Riječ je o glagolima tuđega podrijetla, a u Firingerovo su doba česti u upotrebi, naročito u tisku, ali se već i tada upozorava da nisu valjani i da prednost treba dati likovima na *-irati*. Primjerice, već se u Braniču jezika hrvatskoga Nikole Andrića¹⁴ upozorava da su oblici na *-ovati* nehrvatski. Andrićevo je oprijemljivo:

„Kad je novosadska glumica Milka Markovića igrala na zagrebačkoj pozornici, zapamtili su neki naši kazališni krugovi najbolje riječ „koketovati“ (koketirati, gledati se) koju je ona u svim varijacijama upotrebljavala: koketuje, koketujemo, koketovala itd. Jedna je gospodja, a možda i više njih, mislila, da su to novosadske kovanice od osnove – kokot.“ (str. 96., točka 69).

Makar Andrić sugerira da je riječ o srbizmu, čini se da tomu do Prvog svjetskog rata ipak nije tako – ipak nije bilo tako – riječ je bila o oblicima koji su se upotrebljavali

¹⁴ Zagreb, 1911., drugo izdanje.

u hrvatskom jeziku, osobito razgovornom,¹⁵ usporedno uz oblike na *-irati*. Prevladali su oblici na *-irati*, a danas oblike na *-ovati* u starijim tekstovima valja smatrati zastarjelicama. Poglavitito kada je o Firingeru riječ, naime on vrlo jasno razlikuje hrvatski jezik od srpskoga, primjerice:

„Prvu da smo došli u korpus posve svojevoljno bez ičijeg pritiska i da molimo da nas se primi u dopunski bataljon (ja sam pogrješno prema domobranskom napisao dopunitbeni), a drugu, da se obvezujemo, da ćemo se iz sviju sila boriti protiv svih „neprijatelja Slavenstva“. Ovo dvoje se lako moglo pisati i potpisati. Pisali smo i potrošili dosta papira, jer su mnogi od nas još bili „u vrlo slabom prijateljstvu sa ćirilicom“.

Vrlo često Firinger ironizira na račun srpstva, osobito velikosrpstva, a tako i na račun srpskoga jezika:

„Kadetski aspiranti, kadeti, zastavnici i poručnici postajali su potporučnicima, nadporučnicima – poručnicima, a satnici – kapetanima 1. klase (kako li mila, zdravo srpska riječ)“

Firinger srbizme bilježi kao i sve druge tuđice – stilotovorno. (O tome više u ovom radu u poglavlju o tuđicama.)

Starijemu hrvatskomu jeziku pripada i vrlo široka upotreba glagolskih pridjeva prošlih i sadašnjih. Riječ je o oblicima koji su se u suvremenom jeziku uglavnom zadržali u svezama s posve određenim imenicama – kolokacijski (*viseći most, leteći tanjur, šumeće tablete, blješteći ukrasi / reklame, bivši / budući muž, kralj, zaručnik*), a u Firingerevo im doba upotreba nije bila kolokacijski sužena:

„... nije ovdje bilo ni najmanje sličnosti sa *načinjajućom* jeseni u Ardatowu., ... gladno *čekajuće* općinstvo..., Čekalo se na *manjkajuće*..., Ili će Srbija na te *ponizujuće* uvjete silom okolnosti primorana pristati..., ... stroj koji je prošao do 30 dugi trak *gorućeg* plina, koji je sve pred sobom spržio“

Ti oblici nisu u Firingera tako česti kao što su u književnika iz 19. st., ali su ipak češći nego danas.

Uz navedene česte i/ili stalne oblike, u Firingera se potvrđuju pojedinačni oblici, danas zastarjeli: *čistioc, glibiti, jedač, lješina, motrioc, nosioc, komitadžija* (uz *komita*), *metanisati, parostroj, pištolja, proti* (*protiv*), *škandal, ustaša* (*ustanik* – Firinger govori i o *srpskim ustašama*). Brojnim zastarjelicama pripada i glavnina vojnoga nazivlja koje Firinger upotrebljava: *puškoustaška satnija, generalnostožerni časnik, stražnik, vatrostav, regonisticiranje vatrostava, kavalerist, kolesnica, kolesnički časnik, infanterija, sapeur, opkopar, ognjar, ognjar razviđač, paktaš, zračnik*... Budući da je riječ o ratnoj prozi, te su zastarjelice česte pa daju osobitu stilotovornost tekstu. Zbog osobitosti i važnosti vojnoga nazivlja, o njemu će se ovdje govoriti u posebnom poglavlju.

¹⁵ Potvrda za to svakako je i Cirakijev jezik, vidi: Sanda Ham, O jeziku Franje Cirakija, u knjizi: Franjo pl. Ciraki, Bilježke – Zapisci, DHK, Požega, 2004.

Tudice

Zehceneri

U Firingera je bolje govoriti o tuđim jezicima, a ne o tudicama. Firinger, kao i većina obrazovanoga živilja u Austro-Ugarskoj, govori njemački. Latinski zna već po naravi svojega školovanja, služi se češkim, slovačkim i mađarskim. Srpski i ruski nisu mu nepoznati, a njima se služi stilotvornosti radi.

Firinger ne pripada onim hrvatskim govornicima u kojih je poznavanje više jezika, i aktivno služenje njima, dovelo do stvaranja razgovornoga, privatnoga, jezika natrpanoga tudicama, bilo leksičkim, bilo sintaktičkim – u Firingera je hrvatski jezik pretežito bez suvišnih tudica. Upotrebljava međunarodnice, ali doista uobičajene i one koje se i inače u hrvatskom jeziku upotrebljavaju (*eksplozija, nacionalizam, obligatno, sumarni, tane* i sl.) ili one koji su dijelom domobranskoga nazivlja (*infanterija, šrapnel, granata, menaža* i sl.).

S hrvatskoga se olako prebacuje na njemački i s njemačkoga na hrvatski, ali ne tako da ubaci pokoju njemačku riječ, nego tako da cijele odlomke piše njemačkim – zapovijedi ili razgovore s nadređenima. Te njemačke rečenice Firinger, dakako, ne prevodi – dnevnik piše za sebe, a njemu prijevoda ne treba.

Firinger je posve svjestan jezika kojim se služi, pripadnosti ili nepripadnosti riječi ili oblikâ tomu jeziku. Jezični purizam opaža čak i u njemačkom:

„Dobili smo brzozjav, da se od 1. siječnja Etappenkomando zove Quartiermeister. Takav naziv imaju i Nijemci, te je to novo ime po svoj prilici posljedica novog patriotičnog nastojanja za što čišćom Njemštinom. Nesrećom prva polovica nove riječi ne zvuči također osobito njemački. I ‚Offene Order‘ je nestalo sa lica zemlje, jer se sada zove ‚Offener Befehl‘.“

Upotrijebi li Firinger koji germanizam za koji u hrvatskom jeziku postoji uobičajena hrvatska riječ ili upotrijebi li germanizam u neizvornom, prilagođenom obliku, pisat će ga uglavnom u navodnicima:

„*Freie Verköstigungsstation*“, „*Fassung*“, „*Augenswischerei*“, „*Stallmeister*“, „*Feldflasche*“, „*Befehlsorgan*“, „*weittragende Kanonen*“, „*Zehceneri*“. Isto tako postupa i s ostalim tudicama: „*posilni*“, „*đak*“, „*méhet*“, „*Словенску јуз*“, „*Coko*“, „*Иезуу*“, „*smirno*“, „*guljanje*“.

Srbizme i rusizme upotrebljava stilotvorno – služe ponajprije radi jezične karakterizacije konkretne životne situacije. Pišući o političkoj situaciji u Srbiji uoči Prvoga svjetskoga rata, Firinger će se poslužiti srbizmima, primjerice – *vođ, diferensiranje, uprepašćen, rastrešeni*. Upotrebljava hrvatski lik *bataljun, bataljunski; odjeljenje* kada piše o domobranstvu, ali kada je u srpskoj vojsci, piše: *bataljon, bataljonski; odeljenje*. Opisujući vjerske običaje u pravoslavlju, Firinger će upotrijebiti *krst, prekrstiti se*; upotrebljava *Crveni krst*, kao naziv dobrotvorne organizacije, kada govori o srpskoj organizaciji. Inače upotrebljava *Crveni križ* i *crveni križ* (kao vizualna

oznaka organizacije). Vrlo je zanimljiva Firingerova upotreba *krsta* i izvedenica – *raskršće*, *prekrstiti* (ruke), *unakrst* i sl.; na prvi se pogled čini da je riječ o srbizmima, međutim, hrvatsko domobransko nazivlje upućuje na drugačiji zaključak pa će se o *krstu* govoriti u ovom radu u poglavlju o vojnom nazivlju.

Rusizmima se Firinger služi kada opisuje svoj boravak u Rusiji. Ruska vlastita i zemljopisna imena piše latinicom, slovno posve prilagođeno hrvatskomu: Kotljarevski, Ševčenko; Sloboda Aleksejevka, Čugnjevi, Krmenčug, Jelisavetgrad. Opće imenice piše na isti način i spretno ih umeće u svoje pripovijedanje postižući tako osobitu jezičnu situacijsku karakterizaciju:

„Guljanje“ je kod Ruskinja izvanredno obljubljeno i rašireno. Šetali smo na večer po parku nad morem... Upoznala me s nekojim svojim poznatima, no te su bile sasvim šarene. „Rastavljena žena kapitana“, „žena štabskapitana, koji se nalazi na bojištu“, balerina iz cirkusa i. t. d. od 18 – 20 godina i traže poznanstva sa srpskim časnicima i guljaju s njima duboko u noć. (svaka i najraširenija odesitka ima u rodstvu barem jednog časnika, mlađe praporščika, starije kapitan ili polkovnika.)“

Dakako, prijevoda nema, ali ne treba zaboraviti da Firinger piše dnevnik za sebe, a ne za čitateljstvo.

Vojno nazivlje

Nadzorni časnici i dežurni oficiri

Firinger je svoj dnevnik započeo kao „pričuvni zastavnik u austro – srpskom ratu god. 1914.“ a završio ga je kao „komandir konjičkog izviđačkog odelenja V. peš. puka“. Već nam jezik tih dvaju navoda daje do znanja da je Firinger iz domobranske hrvatske vojske prešao u srbijansku vojsku: hrvatsko domobransko nazivlje snažno je obilježilo razdoblje hrvatskoga ratovanja u Prvom svjetskom ratu. Nazivlje koje se od 1919. do 1991. upotrebljavalo u hrvatskoj vojsci bitno je različito od domobranskoga nazivlja,¹⁶ a i suvremeno je vojno nazivlje samo dijelom utemeljeno na domobranskom nazivlju. Neupućenu je čitatelju stoga domobransko nazivlje uglavnom nepoznato.

Općenito se tvorcem hrvatskoga vojnoga nazivlja smatra Bogoslav Šulek koji je pravila vojne službe prevodio s mađarskoga jezika na hrvatski i tako je nastao Naredbenik za kraljevsko hrvatsko-ugarsko domobranstvo. Prva je knjižica objavljena 1870., a slijedilo ih je još dvadeset; čini se da je posljednja bila otisnuta 1912. Šulekove su se knjižice u ta četiri desetljeća pretiskivale i mijenjale naslov, od *naredbenika* do *službovnika*: Službovnik za kraljevsko ugarsko domobranstvo. Smatra se da su Šulekovi naredbenici i službovnici poslužili kao temelj za Tóthov Rječnik vojnoga

¹⁶ Uz odmak u doba Nezavisne Države Hrvatske, vidi: Marko Samardžija, Hrvatski jezik, pravopis i jezična politika u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, HSN, Zagreb, 2008.; Hrvatsko Ministarstvo oružanih snaga, Talijansko-hrvatski i hrvatsko-talijanski rječnik vojnoga nazivlja, Zagreb, 1943.

nazivlja.¹⁷ Šulek je poznat kao leksikograf zagrebačke filološke stilizacije, a Tóthov rječnik tu stilizaciju nastavlja.

Firinger nije mogao poznavati drugoga hrvatskoga vojnoga nazivlja do domobranskoga, jednostavno zato što drugoga nazivlja nije ni bilo. Naprijed sam u radu već govorila o tom nazivlju, opisujući ga pravopisno i leksički – spominjući ga među likovima koji su u Firingera pisani morfonološkim pravopisom i spominjući ga među zastarjelicama i među tuđicama.

Firinger pretežito upotrebljava domobransko nazivlje, a vrlo rijetko njemačko. Mađarskoga nazivlja u Firingera nema, a kako je naprijed rečeno, srbijansko i rusko nazivlje upotrebljava Firinger stilotvorno. Evo najčešćih domobranskih naziva u Firingera:

*bacalo mina, bataljun, bitnica, brigadir, častnik, četna divizija, divizija, doknadni odjel, glavar glavnog stožera, kadet, kolesnice, kolesnički častnik, menaža, mužar, nabojnjača, nadoficijal, nadporučnik, obica, ofenziva, ognjar, ognjar razviđač, opkopar, parkište, pješački brigadir, podčasnik, postaja, postajno zapovjedništvo, postavište za topove, povoz, pričuvni upravljač, pričuvnici, pučkoustaška satnija, pukovnik, pukovnija, satnik, stanoređa, stožer, stožerni časnik, udjelba, umirovljeni zborni zapovjednik, vatrostav, vodnik, zastavnik.*¹⁸

Dio tih domobranskih naziva postalo je dijelom i suvremenoga vojnoga nazivlja, ali dio je posve nestao iz upotrebe i doista pripada zastarjelicama.

U Firingera se potvrđuju i njemački vojni nazivi, izvorno napisani:

Artilieriekomanda, Arillieriekomandant i Abschnittskomandant, Divisionskomando-befehl, Gruppenkomandant, Gruppenkomando, Stationskomanda, Verdienstkreuz, Weittragende Kanonen

ili rjeđe pravopisno prilagođeni: *austrijski generalštab, zehceneri*.

Srpske vojne nazive Firinger upotrebljava kada je u srpskoj vojsci, a tada ih jasno suprotstavlja hrvatskima:

„Došao je do nas nadzorni časnik (po srpski dežurni oficir)... to se tiče činova, to su jednogodišnji dobrovoljci postajali „đacima“ i bili jednostavnim, običnim vojnicima po četama, jedino što su na pogonu imali svileni, đачki znak. Kadetski aspiranti, kadeti, zastavnici i poručnici postajali su potporučnicima, nadporučnici – poručnicima, a satnici – kapetanima I. klase (kako li mila, zdravo srpska riječ). Sva ova zbrka nastala je od toga, što Srbi nisu htjeli ni priznati, da njihov potporučnik odgovara zastavniku i praporščiku, niti postaviti čin ispod potporučnika. Tako su kadetske aspirante, kadete

¹⁷ Služila sam se ovim izdanjem: Teodor Tóth, Dragutin Schweitzer, Šandor Pandić, Mavro Spicer, Vojnički rječnik, Magjarsko-hrvatski dio, Književno i dioničko tiskarsko društvo Pallas, Budapešta, 1900.

¹⁸ Čitatelj će tumačenja domobranskih naziva pronaći u Firingerevu tekstu, u podrubnicama F. Hameršaka.

i donekle zastavnike uzdigli, a poručnike i nadporučnike ponizili. Satniku su i oni priznavali pravo na čin lašetana I. kl., i kad je ovo stajalo, nadporučnik je onda mogao odgovarati samo kapetanu II. kl., a nikako ne poručniku. Isprva su doista i priznavali poručniku čin poručnika, a nadporučniku čin kapetana II. kl. Poslije je ovo neki mudrac promijenio i od poručnika načinio potporučnika, nadporučnika – poručnika.“

Osobitu pozornost među hrvatskim vojnim nazivljem privlače nazivi odličja i to onih odličja koja su složena s njemačkim *Kreuz* (*Verdienstkreuz*), odnosno mađarskim *kereszt* (*Érdemkereszt*). U Firingera su ona u hrvatskom prijevodu složena s *krst*, u tekstu su česta, a danas bismo ih smatrali srbizmima: *krst za zasluge*, *zlatni krst za zasluge*, *srebreni krst*, *vojni krst*,¹⁹ „...imao najviše srpsko odlikovanje „Karađorđevu zvijezdu“ (ne znam zašto „zvijezda“, kad je ona zapravo krst)“. *Krst* i izvedenice *unakrst*, *raskršće*, *raskrsno*, Firinger će upotrijebiti i neovisno o odličju, opisujući ratne situacije:

„to je bio maleni hodnik s unakrst položenim granama... Na raskršću smo se rastali s 36. divizijom, Topovi od 809 i 119 su unakrst..., 4 topa J od raskršća puteva..., govorili su nam da su raskrsne postaje pred nama...“

Pogled u Tóthov Rječnik vojnoga nazivlja otkriva nam razloge takve Firingerove upotrebe; domobransko se nazivlje služilo podjednako i *križem* i *krstom*, a u nazivima odličja samo *krstom*:

križ, križni stav, križati sablje, križnica, križni čardak, križni znakovi, križni ubod, križalište

krst, krstonoša, u nakrst (popreko), matica krštenih, nakrstnica, razkrsna postaja, unakršćivanje, unakrstni bedem, unakrsna vatra, razkršće i krstopuće, srebreni krst za zasluge, zlatni (srebreni) krst za zasluge s krunom.

Izvan vojnoga nazivlja, u slobodnoj upotrebi u Firingera je *križ*: *križanje* putova, *prekrižiti* što (precrtati), a tako i u svezi s katoličkim običajima:

„Iza zakletve obišao je vojnike i dao svakom pojedinom vojniku da poljubi križ i evanđelje., Prije podne sam uređivao Butkovićev grob. Momci su mu istesali lijepi križ. Kraj jedne kuće stajao je veliki grob, sa većim bolje isječenim križem, na komu je bilo olovkom napisano: Ovdje počiva 16 momaka 26. domobranske pukovnije i 2 Srbijanaca. Uz križ su ležale mjesto vijenca dvije srpske bombe... Ovdje je bio bolji križ...“

Naziv organizacije Crveni križ, kao i njezinu vizualna oznaka *crveni križ*, Firinger tako i upotrebljava:

„Sva zapovjedništva armija zahtijevaju, da svi časnici i vojni činovnici pristupe austrijskom, ugarskom ili bosanskom „Crvenom križu“. U koji da idemo mi? Pisao sam odmah u Zagreb, da mi jave da li ima u Hrvatskoj kakav autonomni „Crveni križ“...“

¹⁹ Firinger nazive odlikovanja piše malim početnim slovom, a tako je i u Tóthovu Vojničkom rječniku.

Zato su Srbi, kada su na neobičnom mjestu vidjeli da se iznenada pojavljuje crveni križ odmah otvorili na nj vatru. Tom zgodom da je jedan gospodin uskliknuo *Diese Hunden respektieren auch das rote Kreuz nicht.*“

Kada govori o istoj organizaciji u Srbiji, naziv će biti *krst*: „On je gotovo neprestano imao službu u bolnici Crvenoga krsta.“, dakle stilotvorno upotrijebljeno. Isto je tako stilotvorno *krst*, *krstiti se* upotrijebljeno u opisu pravoslavnih vjerskih običaja, žene u Srbiji koje oplakuju svoje pokojne: „kukale su i krstile ruke po prsima...“; ruski običaj pri kumstvu: „Skopčana je s njim i kočija u crkvu, i nekakva svilena marama i krst od srebra ili zlata za kumče“; svoj pokušaj da se prikaže pravoslavcem opisuje ovako:

„Krivo sam se krstio. Ja sam doduše skupio prste, ali to još nije dosta, ja sam se ipak katolički krstio. Pravoslavni najprije idu rukom prema desnom ramenu a onda prema lijevom, a ja sam prema katoličkom najprije išao na lijevo, onda na desno. Činio obratno. Rusi su to opazili i pitali ga poslije zar se Srbi ne krste kao oni i zašto se ja nisam krstio kao on i oni. On im je odgovorio da se Srbi krste upravo tako kao i Rusi a zašto se ja na svoj način krstim on ne zna.“

U ostalome Firinger upotrebljava izvedenice *krsta* u istim značenjima kao što je to i danas, kao što je to bilo i u njegovo doba – *krstiti koga, što (nazvati koga, što) ili pokrstiti se* (prijeći na pravoslavlje):

„tada me je također okrstio „vojnim ministrom“..., njemu su krajnji „p“ u imenu prekrstili u „f“..., vikao na nj i okrstio ga nekim posve neparlamentarnim izrazima, Kod pukovnije je novost, da se je prič. nadporučnik Klein pokrstio.“

Domobransko je vojno nazivlje predmetom izrugivanja u Krležinu Hrvatskom bogu Marsu. Znajući da je Krležin ugled češće presuđivao onomu o čem je Krleža s negodovanjem pisao, valja se zapitati je li, između ostaloga, i Krležino izrugivanje domobranskomu nazivlju razlogom što je ono desetljećima bilo zabačeno? I je li Krležina kritika doista jezikoslovno opravdana?

Krleža je u Hrvatskom bogu Marsu u Tumaču domobranskih i stranih riječi i pojmova Službovnik ironično nazvao *jednom od najčudesnijih hrvatskih knjiga* kojoj on prvi *posvećuje pažnju*. *Pažnja* koju je Krleža posvetio Službovniku dovodi u svezu hrvatsku nesretnu sudbinu u Austro-Ugarskoj s jezičnom stilizacijom zagrebačke škole i to u najpogubnijem mogućem značenju:

„... to je himna madžarskom, deakovskom domobranskom „pješačtvu“, pisana jezikom i pravopisom sedamdesetih godina,²⁰ a dotjerana kasnijim visokoodnjegovanim stilom raznih naših lingvista, nagodbenjaka, unionista i akademika čistunaca, kojima se prohtjelo da to remek-djelo prozovu i „pravionikom za momčad i predpostavljenje... A kada se „zavija u razvitoj pruzi“, onda „momeci pokrivaju svejednako momke prve vrste i to tako, da oni koji su u vrtištu najbliže stupe malko postrance“ (Vrtište je Drehpunkt. Pivot.) „Skokimice nazadovanje u zavijanju, vrtištima i vatrozaptu“ ove madžarske

²⁰ Odnosi se na 19. st.

sintakse, koja vrvi isto takvim mađarskim barbarizmima i germanizmima (koji su opet karikatura marijaterzijanskih baroknih kurijalnih i dvorskih galicizama.“ (M. Krleža, Hrvatski bog Mars, Logos, Split, 1985., str. 344. – 345.)

Nastavit će se u sljedećem broju

ENGLESKO-HRVATSKI JEZIČNI DODIRI: RAZUMIJEMO LI JEZIK TELEVIZIJE?

Katica Balenović, Vesna Grahovac-Pražić

Hrvatski jezik izložen je snažnom prodoru anglizama i engleskih riječi, prije svega u medijima. Poznato je da mediji imaju snažan utjecaj na jezičnu svijest i kulturu čitatelja i gledatelja te se njihovim utjecajem razbijaju temeljne norme hrvatskog jezika i dovodi se u pitanje komunikacijska uloga standardnog jezika. U svakodnevnoj govornoj komunikaciji uočava se sklonost uporabi nestandardnih hrvatskih oblika, prije svega pod utjecajem engleskog jezika kao jezika nove Europe. Utjecaj engleskog jezika predmet je jezičnih istraživanja anglista i kroatista, koja su se kretala od purističkih stavova do prihvaćanja jezične prakse koja se mijenja pod utjecajem globalnog i dominantnog jezika. U radu se istražuje razumljivost govornog diskursa televizije prosječnom gledatelju, izvornom govorniku hrvatskog jezika. Istraživanje se temelji na uporabi izraza prikupljenih u raznim emisijama na televiziji. Obuhvaćeno je 110 odraslih ispitanika u gradu Gospiću različite dobi, različitog obrazovanja, zanimanja i različitih razina poznavanja engleskog jezika. Polazna je hipoteza da postoji bitan postotak nerazumijevanja rečenica nastalih slaganjem engleskog i hrvatskog jezika. Anketni upitnik, sastavljen za potrebe ovoga rada, sadrži petnaest rečenica za koje je trebalo utvrditi jesu li razumljive. Također se tražilo da ispitanici napišu hrvatsku inačicu rečenice ako im je značenje poznato. Rezultati istraživanja potvrdili su početnu hipotezu o nerazumljivosti nestandardnih hrvatsko-engleskih rečenica prosječnom hrvatskom gledatelju.

Uvod

Još 1983. Stjepan Babić upozoravao je da ne razumije hrvatski jezik u novinama i pobunio se protiv utjecaja engleskog jezika na hrvatski jezik. Kada se jezici miješaju, dolazi do kompromisa, a kompromis „je srednje stanje dok nešto ne prevlada. A što će u ovom miješanju prevladati, zna se...“ (Babić, 1983.: 58.). Dvadeset godina poslije reći će:

„Takav miješani hrvatsko-engleski mogli bismo nazvati anglokrobotski jezik. Nije lijep, ali je koristan kao prijelazni stupanj kad ga već tako objeručke prihvaćamo.“ (Babić, 2003.: 17.).